

VỀ SỰ KHÁC NHAU GIỮA LINH VẬT VIỆT VÀ LINH VẬT NGOẠI LAI ĐƯỢC BÀI TRÍ Ở CÁC DI TÍCH TÔN GIÁO - TÍN NGƯỠNG

NGUYỄN VĂN TIẾN

Tóm tắt

Khoảng 10 năm trở lại đây, một số linh vật ngoại lai xuất hiện ở một số di tích tôn giáo - tín ngưỡng của nước ta. Đó là điều không thể chấp nhận. Vì thế, chúng tôi đưa ra một số đặc điểm khác nhau về cấu tạo hình dáng bên ngoài của sư tử đá Trung Quốc với sư tử đá thuần Việt để khẳng định tính chất ngoại lai, trái thuần phong mỹ tục, cần ngưng tiếp nhận mới và đưa sư tử đá Trung Quốc ra khỏi các cơ sở thờ tự.

Từ khóa: Sư tử đá thuần Việt, sư tử đá Trung Hoa

Abstract

During the past 10 years, some exotic mascots have been appeared in some religious relics in our country. That is unacceptable matter. Therefore, we try to point out some different characteristics of the external appearance of Chinese stone lion with pure Vietnamese stone lion to assert the exotic nature, contrast with the fine customs. It is necessary to stop receiving new ones and take Chinese lion stone out of the worship places.

Keywords: Pure Vietnamese stone lion, Chinese stone lion, Hanoi City

1. Đặt vấn đề

Trong thời gian gần đây, một số linh vật ngoại lai đã được cúng tiến vào các di tích tôn giáo tín ngưỡng ở nước ta, gây bức xúc trong dư luận quần chúng. Trước thực trạng trên, Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch đã có công văn số 2662/BVHTTDL-MTNATL, ngày 08/8/2014 gửi các Ban, Bộ, ngành, các Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch các tỉnh/thành, các cơ quan, đơn vị về việc *không sử dụng biểu tượng, sản phẩm, linh vật không phù hợp với thuần phong mỹ tục Việt Nam tại các khu di tích, đình, chùa, công sở cơ*

quan, đơn vị, nơi công cộng. Cụ thể hơn là các con sư tử đá kiểu Trung Hoa được cúng tiến vào các di tích lịch sử văn hóa. Điều đáng chú ý ở đây là các linh vật này đã được tiếp nhận, được bố trí trước cổng ra vào, ở cửa các kiến trúc tôn giáo. Thậm chí, chúng được bày cả trước một số cơ quan công quyền trên địa bàn nhiều tỉnh/thành phố. Nguyên nhân chính của việc tiếp nhận các con sư tử đá kiểu Trung Hoa được cho là do không có sự nhận biết tường tận về hình dáng cấu tạo của nó. Vì thế, trong bài viết này, chúng tôi đưa ra một số nhận xét về sự khác biệt trong tạo hình giữa sư tử đá Trung Hoa và sư tử đá Việt Nam để giúp bạn

đọc và những nhà quản lý có thể nhận biết và phân biệt được linh vật ngoại lai và linh vật Việt, để không đưa linh vật ngoại lai vào bài trí ở các di tích do mình được phân công quản lý.

2. Sự khác biệt về ngoại hình của sư tử đá Trung Hoa và sư tử Việt

Về hình dáng bên ngoài, những con sư tử của Trung Quốc có những nét khác biệt đối với những con sư tử Việt. Người Trung Quốc dùng linh vật để mang lại may mắn, trừ tà và cao hơn là thể hiện quyền uy, bảo vệ chủ nhân và tấn công kẻ thù, nên thường thể hiện linh vật có xu hướng dữ tợn. Còn người Việt Nam dùng linh vật chủ yếu là để đề cao thần linh, là biểu tượng tốt đẹp nên có xu hướng hiền từ hơn. Mặt khác, sư tử đá Trung Quốc thường có xu hướng quay ra ngoài. Trong khi đó, sư tử/lân/nghê của người Việt thường theo hướng chầu vào nhau, hoặc nằm ngang phủ phục.

Nhà nghiên cứu mỹ thuật Trần Lâm Biên khi nghiên cứu về sư tử đá Việt Nam cho rằng, đó là linh vật biểu trưng cho sức mạnh tăng trên, có từ thời Lý. Trong chùa Phật Tích (Bắc Ninh) được xây dựng từ thời vua Lý vẫn lưu giữ đôi sư tử/lân đá cổ, chúng giống con lân, trên thân mình có nhiều hoa văn/biểu tượng gắn với nguồn phát sáng. Nhìn chung, chúng được thể hiện mềm mại, uyển chuyển, hiền lành, có tính hướng nội.

Trong bài "*Triển lãm sư tử/nghê, nét tinh hoa của người Việt*", tác giả Nguyễn Đức Minh cho rằng: Các tượng linh vật Việt như hình khối đơn giản, không phô diễn cơ bắp như tượng sư tử của Trung Quốc. Tượng nghệ của Việt Nam đầu ngẩng cao như hoan hỷ, chào đón. Tượng sư tử đá kiểu Trung Quốc nhe nanh vuốt như hăm dọa. Tượng các linh vật sư tử/nghê của Việt Nam, trên thân, râu, bờm, đuôi, các hình khối ở đầu cà chân luôn có hình hoa văn được các nghệ nhân chuyển hóa, cách điệu từ cây cỏ, hoa lá, lửa. Chính vì vậy, tượng linh vật của Việt Nam luôn tạo ra tinh thần hướng nội, hết

sức gần gũi, thân quen. Còn sư tử kiểu Trung Quốc, phổ biến theo một kiểu thức: ngực phô ra phía trước, trên thân luôn có những cơ bắp nổi khối, u cục, đặc điểm này tạo cho con người tâm lý bị đe dọa, khó thân thiện. Trong các di tích đình, đền, chùa... của người Việt luôn đặt tượng nghệ chầu nhau (quay mặt vào nhau), không tạo ra tâm lý hăm dọa, đe nẹt, khoa trương như cách bày đặt tượng sư tử kiểu Trung Quốc - dạng thú canh cổng (1).

Trong bài "*Sư tử Việt khác biệt thế nào với sư tử đá Trung Quốc*", nhà nghiên cứu mỹ thuật Trần Hậu Yên Thế đã dẫn lời của Li Zhigiang (Lý Chi Cương), người nghiên cứu công phu về sư tử đá từ cổ chí kim trong mỹ thuật Trung Hoa như sau: "Tạo hình của sư tử đá Trung Hoa là đầu to, thân vạm vỡ, tỷ lệ ước 1:3, ngực nở, chân mập, móng có vuốt sắc nhọn, lông đỉnh đầu nổi khối, mắt tròn, miệng vuông, mũi cao răng sắc, tai nhỏ xéch ngược như chiếc lá, ức có lông, hàm có râu, con đực đầu có bờm. Lưng có dải băng hoặc lông dài phủ kín, đuôi cũng có nhiều dạng hoặc hình chiếc lá, hình như bàn tay hoặc như búi sợi tơ, lông trước cổ xoắn, giữa ức đeo lục lạc, điểm xuyên sợi anh lạc, có đai gắm. Sư tử đực đạp cầu, sư tử cái nô đùa với con" (4).

Cũng theo Trần Hậu Yên Thế thì sư tử xuất hiện trong nghệ thuật tạo hình Việt Nam là tương đối muộn. Ông cho rằng: "Gắn với Phật giáo, sư tử Việt chủ yếu xuất hiện từ thời Lý-Trần". Nhận xét về sư tử đá Việt, tác giả cho rằng: "Đặc trưng khái quát của tạo hình sư tử Việt là hàm răng có số lượng lớn. Những quái vật, ác thú thường được mô tả, khắc họa với những chiếc răng to và rất thưa. Bề mặt răng rất bằng phẳng, thậm chí nhìn kỹ, những chiếc răng lại có hoa văn bên trong. Nhưng răng nanh sư tử Việt thời Lý đa phần không những không nhọn sắc mà lại thường thiếu hai chiếc răng nhọn từ hàm dưới đâm lên. Cách xử lý răng như vậy, người Việt học tập từ

đồng bào Chăm. Hầu hết các sư tử của Trung Quốc đều có một hàm răng với những chiếc răng nanh lờm chớm và nhọn sắc” (4).

Trần Hậu Yên Thế còn cho rằng: “Có thể nhận ra ngay đặc điểm thứ hai của sư tử thời Lý - Trần là không phô diễn sức mạnh hình thể. Đặc điểm cơ bắp của sư tử được thể hiện rất rõ trong nghệ thuật điêu khắc đá Trung Hoa hay Chăm. Các con sư tử (Trung Quốc) bao giờ cũng phô trương bằng cách dướn người ra phía trước, lộ rõ khối ức vạm vỡ. Tiếp theo ngực, một bộ phận được nhấn mạnh nữa là bắp chân. Nhưng cả hai bộ phận này đều bị triệt tiêu trong cách thức tạo hình sư tử thời Lý. Chúng ta hầu như không nhìn thấy ức ở các con sư tử ở chùa Bà Tấm hay Hương Lãng. Sư tử đá chùa Phật tích tuy có thể nhìn thấy rất rõ ức và bắp chân nhưng cũng bị bỏ qua các đặc điểm giải phẫu” (4).

Nhận xét về con sư tử đực Việt thời Lý, Trần Hậu Yên Thế cho rằng: “Bờm là một đặc điểm rất ấn tượng tạo nên sự dũng mãnh cho con sư tử đực. Nhưng hầu hết các con sư tử thời Lý bờm rất mỏng, ép sát vào cơ thể và được tạo hình một cách hoa mỹ, đôi lúc cũng được thấy dựng ngược lên như của rồng. Các con sư tử thời Lý thường có chữ Vương trên trán - hàm ý sư tử là vua của muôn loài”. Nói về nghệ thuật tạo hình cái đuôi của sư tử, ông viết: “Tạo hình sư tử của thời Lý cũng không giống với những con sư tử trong mỹ thuật Thái Lan, Campuchia, Champa, Trung Hoa ở cách xử lý hình khối ở phần đuôi. Tương tự như hổ báo, đuôi sư tử là một thành tố biểu hiện sức mạnh của sư tử. Cái đuôi thường dựng lên, xòe ra tua tủa, thậm chí được cách điệu để giống như một bó đuốc ngùn ngụt lửa. Không giống với những cách làm trên của các nước láng giềng phương Nam, những đuôi con sư tử thời Lý rất mềm mại, uyển chuyển, đều đặn” (4).

Nhận xét về cấu tạo bề ngoài của sư tử đá kiểu Trung Quốc và của phương Tây, trong bài

“*Linh vật ngoại lai đang phá hoại các di tích của người Việt*” ngày 13/11/ 2014, TS. Trần Trọng Dương cho rằng: Các loại sư tử đá ngoại lai đều được tạo tác với cơ bắp cuộn cuộn, trông rất dữ tợn, có tính áp chế, đe dọa. Đặt những sư tử đá này trong không gian mỹ thuật hài hòa của các di tích cổ thì khá phản cảm và không ăn nhập. Về mặt văn hóa thì sư tử Hollywood chỉ là một hình tượng của truyền thông đại chúng, không có nội hàm biểu tượng tôn giáo, trẻ em vào chùa mà nhìn thấy các loại sư tử này thì sẽ chỉ nghĩ đến câu chuyện về các vị vua sư tử “Lion King”.

Trần Trọng Dương còn cho rằng: sư tử Trung Hoa gắn liền với việc canh giữ lăng mộ và canh giữ tiền tài, thường được đặt trước trụ sở của các công ty kinh doanh, của các cửa công quyền. Việc mang các linh vật có ý nghĩa như vậy vào trong không gian văn hóa tâm linh Việt sẽ gây những hậu quả khôn lường (2).

Đánh giá về hình thức bên ngoài của sư tử thuần Việt, Trần Trọng Dương nhận xét: Sư tử Lý - Trần hiền hòa, nhân từ, đội tòa sen và tượng Phật, hiện lên như những linh vật bảo hộ Phật Pháp, tuyên dương đại lực của trí tuệ và đức từ bi. Nghệ thời Lê - Nguyễn như là những linh thú tôn vinh không gian tâm linh. Tất cả những hình tượng này đều được tạo tác công phu cho thấy một diện mạo khác văn hóa của người Việt trong lịch sử.

3. Một vài nhận xét

Qua ý kiến nhận xét của các chuyên gia mỹ thuật về cấu tạo ngoại hình của sư tử đá kiểu Trung Hoa đã được tiếp nhận vào ở một số các di tích tôn giáo - tín ngưỡng, chúng tôi thấy có thể nhận biết về sự khác biệt giữa sư tử đá Trung Hoa và sư tử của Việt Nam. Về cơ bản là cấu tạo hình dáng bên ngoài là: Sư tử đá Trung Hoa có đầu to, thân vạm vỡ, tỷ lệ ước 1:3, ngực nở, chân mập, móng có vuốt sắc nhọn, lông đỉnh đầu nổi khối, mắt tròn, miệng vuông, mũi

cao, răng sắc, tai nhỏ xéch ngược như chiếc lá, ức có lông, hàm có râu, con đực đầu có bờm. Lưng có dải băng hoặc lông dài phủ kín, đuôi cũng có nhiều dạng như hình chiếc lá, hình bàn tay hoặc như búi sợi tơ, lông trước cổ xoắn, giữa ức đeo lục lạc, điểm xuyết sợi anh lạc, có đai gắm. Sư tử đực đạp cầu, sư tử cái nò đùa với con. Còn sư tử đá thuần Việt có đặc điểm về cấu tạo hình dáng như: hàm răng có số lượng lớn, bề mặt răng rất bằng phẳng, thậm chí nhìn kỹ, những chiếc răng lại có hoa văn bên trong. Nhưng răng nanh sư tử Việt thời Lý đa phần không nhọn sắc mà lại thường thiếu hai chiếc răng nhọn từ hàm dưới đâm lên. Cách xử lý răng như vậy có thể do người Việt đã học tập từ tạo hình của người Chăm. Hầu hết các sư tử của Trung Quốc đều có một hàm răng với những chiếc răng nanh lờm chớm và nhọn sắc.

Sự khác biệt giữa sư tử đá Trung Hoa và sư tử đá thuần Việt còn được thể hiện ở cái đuôi của sư tử. Cái đuôi của sư tử đá Trung Hoa thường dựng lên, xòe ra tua tủa, thậm chí được cách điệu để giống như một bó đuốc ngùn ngụt lửa. Còn đối với cái đuôi của những con sư tử của Việt Nam thì rất mềm mại, uyển chuyển, đều đặn.

Về tư thế và cách bài trí tượng linh vật trong các di tích đình, đền, chùa, người Việt luôn đặt quay mặt vào nhau, còn ở Trung Quốc thường bày đặt tượng sư tử ở tư thế đứng trực (quay mặt ra). Cách bày đặt tượng của cha ông ta thể hiện sự hòa đồng, giao đãi giữa thế giới thần linh và con người, giữa chủ và khách, không tạo ra tâm lý hăm dọa, đè nén, khoa trương như cách bày đặt tượng sư tử kiểu Trung Quốc - dạng thú canh cổng.

Những đặc điểm trên là sự khác nhau cơ bản giữa sư tử đá kiểu Trung Hoa và sư tử đá thuần Việt, cũng phần nào nói lên sự khác biệt về văn hóa của nền nghệ thuật Việt Nam và Trung Quốc. Thiết nghĩ trong thời gian tiếp

theo, một số người có nhiệm vụ quản lý các di tích tôn giáo - tín ngưỡng, trụ trì trông nom các di tích ở Hà Nội và ở cả các địa phương khác sẽ không tiếp nhận những linh vật ngoại lai vào bày đặt ở các di tích mà mình đã được phân công quản lý.

N.V.T

(PGS.TS., Giảng viên Khoa Di sản Văn hóa,
 Trường ĐHVH HN)

Tài liệu tham khảo

1. Nguyễn Đức Minh (2014), *Triển lãm sư tử nghệ, nét tinh hoa của người Việt*, Tạp chí Mỹ thuật Nhiếp ảnh, số 11 (29), tr.8 - 11.
2. Hà Phương (2014), *Linh vật ngoại lai đang phá hoại các di tích của người Việt*, <http://vov.vn/van-hoa-giai-tri/linh-vat-ngoai-lai-dang-pha-hoai-cac-di-tich-cua-nguoi-viet-364272.vov>.
3. Quỳnh Trang (2014), *Linh vật ngoại lai bị để nghị dỡ khỏi di tích*, <https://vnexpress.net/tin-tuc/thoi-su/linh-vat-ngoai-lai-bi-de-nghi-do-khoi-di-tich-3032921.html>.
4. Trần Hậu Yên Thế (2014), *Sư tử Việt khác biệt thế nào với sư tử đá Trung Quốc*, <http://vov.vn/van-hoa-giai-tri/su-tu-viet-khac-biet-the-nao-voi-su-tu-da-trung-quoc-346284.vov>

Ngày nhận bài: 16 - 10 - 2017

Ngày phản biện, đánh giá: 15 - 12 - 2017

Ngày chấp nhận đăng: 25 - 12 - 2017